

MURY SODOMY

**Piotra Damianiego *Księga Gomory*
i walka z sodomią wśród kleru**

Najbliższym

Krzysztof Skwierczyński

MURY SODOMY

Piotra Damianiego *Księga Gomory*
i walka z sodomią wśród kleru

Opinia wydawnicza:

prof. dr hab. Andrzej Wyrobisz

Redakcja:

Michał T. Gronowski

Korekta:

Małgorzata Pieszko

Zdjęcie na okładce:

Bible moralisée; Manuscript (Codex Vindobonensis 2554);
Österreichische Nationalbibliothek, Vienna, 1220

Marka Homini jest częścią Wydawnictwa Tyniec

Wydanie II: Kraków 2025

ISBN 978-83-8205-344-9

Copyright © 2011 by Krzysztof Skwierczyński

Copyright © 2025 by Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów

© Copyright by Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów

ul. Benedyktyńska 37, 30-398 Kraków

tel. +48 534 037 299; +48 12 688 52 95

e-mail: zamowienia@tyniec.com.pl

www.tyniec.com.pl

Druk i oprawa:

Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów

druk@tyniec.com.pl

PRZEDMOWA
DO DRUGIEGO WYDANIA

Blisko piętnaście lat temu, pisząc *Wstęp* do pierwszego wydania niniejszej książki przyznałem, że fascynacja twórczością Piotra Damianiego narodziła się w trakcie pracy nad rozprawą doktorską poświęconą recepcji idei gregoriańskich w średniowiecznej Polsce. Zafrapowały mnie wówczas listy Piotra Damianiego o symonii i nikolaityzmie; zainteresowanie okazało się tak silne, że za przedmiot mojej kolejnej rozprawy wybrałem traktat Avellanity poświęcony sodomii – *Liber Gomorrhianus*. W trakcie badań rosła moja fascynacja twórczością Damianiego, jego argumentacją, wyobraźnią, logiką, konsekwencją, podstępnością, przewrotną i jakże często zaskakującą wobec czytelnika narracją, wyszukаныmi metaforami oraz wysublimowanym językiem. Analizując traktat poświęcony panoszącej się wśród kleru sodomii, zdałem sobie sprawę, że nie uda mi się stworzyć pełnego obrazu stosunku Damianiego do zachowań potępianych przez seksualną etykę chrześcijańską, bez wnikliwej analizy całej twórczości tego wybitnego reformatora dotyczącej ciała, płci, seksualności, różnorodnych ról społecznych przypisywanych kobietom i mężczyznom. Wszelkie badania trzeba jednak kiedyś zakończyć i przekazana do wydawnictwa, z odczuwanym przeze mnie intelektualnym niedosytem, monografia zatytułowana *Mury Sodomy* ukazała się w 2011 roku.

Przeglądając i analizując treść książki przed jej drugim wydaniem, postanowiłem pozostawić ją w niezmienionej formie, poprzedzonej jedynie krótkimi uwagami wstępnymi. To dosyć trudna decyzja, ponieważ widzę obecnie, jak pobieżnie patrzyłem ponad dekadę temu na ten fascynujący traktat. Jak powierzchownie rozumiałem myśl Damianiego. Nie twierdzę, że teraz widzę lepiej; obecnie jednak patrzę inaczej. Ta inna perspektywa bierze się z intensywnych badań nad twórczością Damianiego, trwających nieprzerwanie od opublikowania *Murów Sodomy*. Swoją drogą pragnę w tym miejscu wyrazić pewną obawę, czy pozytywną cechą historyka może być fakt, że od tak wielu lat zajmuje się naukowo działalnością jednej tylko postaci z przeszłości... Gdybym jednak chciał rozszerzyć drugie wydanie książki o nowe ustalenia i pomysły interpretacyjne, o nową literaturę i ostatnie dyskusje, powstałaby zupełnie inna rozprawa. Skoro jednak, mimo upływu czasu, podtrzymuję swoje dawne tezy i ustalenia, postanowiłem pozostawić pierwotną formę książki. Badania naukowe, których liczne efekty ukazały się już po publikacji *Murów Sodomy*, nie wpłynęły na moje twierdzenia. Z pełnym przekonaniem mogę więc je w obecnym wydaniu powtórzyć!

Czas pracy nad *Murami Sodomy* był dla mnie istotny także z tego powodu, że udało mi się wówczas rozpocząć intensywną współpracę z idealną wręcz tłumaczką, rozumiejącą perfekcyjnie idiom języka Damianiego, Elwirą Buszewicz. Współpraca ta owocowała trzema tomami tłumaczeń listów, traktatów, żywotów i kazań Piotra Damianiego, opublikowanymi w tynieckich *Źródłach Monastycznych*¹; kolejne dwa tomy ukażą się wkrótce

¹ ŚWIĘTY PIOTR DAMIANI, *Pisma monastyczne*, przekł. E. BUSZEWICZ, red. nauk. i oprac. K. SKWIERCZYŃSKI, *Źródła Monastyczne* 83, Kraków

w tej samej serii wydawniczej (będą to teksty dotyczące monastycyzmu kobiecego oraz listy adresowane do kobiet). Elwira Buszewicz przełożyła na język polski 41 dzieł Avellanity, w tym tak fundamentalne dla jego twórczości, jak *Żywot błogosławionego Romualda*, ponadto przetłumaczyła dwa obszerne żywoty Piotra Damianiego (anonimowy *Iter* oraz tekst pióra Jana z Lodi). W ten oto sposób najwięcej dzieł Damianiego przetłumaczonych na język nowożytny, pomijając oczywiście angielski i włoski, ukazało się w Polsce.

We *Wstępie* do pierwszego wydania *Murów Sodomy* podkreśliłem, że wszystkie najważniejsze postulaty tzw. reformy gregoriańskiej formułowane były najpierw przez Piotra Damianiego, następnie podejmowane przez kolejnych papieży-reformatorów, z jednym wszakże wyjątkiem, mianowicie wezwaniem do walki z szerzącą się wśród ludzi Kościoła sodomą nie spotkało się z zainteresowaniem hierarchów. W książce starałem się dać odpowiedź, dlaczego taki los spotkał postulaty wyrażone w traktacie *Liber Gomorrhianus*. W czasie kolejnych badań nad myślą Avellanity dostrzegłem jednak, że jest jeszcze jedno zagadnienie głęboko rozpatrywane i analizowane przez Damianiego, a w ogóle nieobecne w działalności Grzegorza VII i innych reformatorów – chodzi mianowicie o obecność Żydów w społeczeństwie chrześcijańskim. Co więcej, temat ten wydawać się musiał eremicie istotny, skoro dotyczyło go jedno z najwcześniejszych jego dzieł, mianowicie traktat *Contra Iudaeos*. Rozpocząłem więc prace nad książką o stosunku Avellanity (i szerzej: Kościoła w dobie tzw.

2018; TENŻE, *Kazania o dziewicach*, przekł. E. BUSZEWICZ, red. nauk. i oprac. K. SKWIERCZYŃSKI, Źródła Monastyczne 91, Kraków 2020; TENŻE, *Pisma monastyczne. Część 2*, przekł. E. BUSZEWICZ, red. nauk. i oprac. K. SKWIERCZYŃSKI, Źródła Monastyczne 92, Kraków 2020.

rewolucji gregoriańskiej) do Żydów, które – mam nadzieję – niedługo zostaną sfinalizowane; dzięki analizie *Contra Iudaeos* udało mi się też zaproponować nowe, wcześniejsze niż do tej pory zakładano, datowanie prac Piotra Damianiego nad jego fundamentalnym i „programowym” dziełem, *Vita beati Romualdi*².

W 2007 r., z okazji tysięcznej rocznicy urodzin Piotra Damianiego, odbyły się liczne konferencje oraz ukazało się wiele publikacji poświęconych życiu i twórczości Avellanity. Część z tego bogatego dorobku udało mi się omówić w *Murach Sodomy*, następnie zaś zostałem poproszony o podsumowanie obchodów millennium urodzin Damianiego na łamach czasopisma „Reti Medievali”³. Swoje uwagi zakończyłem dość optymistycznie, że mimo tak obszernych i różnorodnych badań wiele elementów problematyki związanej z różnorodną aktywnością Avellanity wciąż pozostaje nie tylko nie wyczerpanych (co właśnie pozwalało na owo optymistyczne spojrzenie na perspektywy przyszłych badań), lecz wręcz „niewyczerpywalnych”. I rzeczywiście, ostatnie lata pokazały, jak wiele jest jeszcze do zbadania; fakt ten uwidocznił się szczególnie w 2022 roku, gdy mediewistyczny świat obchodził dziewięćset pięćdziesiątą rocznicę śmierci przeora Fonte Avellana, organizując liczne konferencje oraz wydając nowe publikacje; aktywność ta pozwala mi wspomniany wyżej optymizm wciąż podtrzymywać⁴.

² K. SKWIERCZYŃSKI, *O miejscu i czasie powstania Żywotu błogosławionego Romualda*, [w:] *Studia monastica et mediaevalia. Opuscula Marco Derwich dedicata*, red. M.L. WÓJCIK, Wrocław 2022, s. 121–132.

³ K. SKWIERCZYŃSKI, *Un Dottore della Chiesa poco frequentato... Bilancio complessivo e provvisorio*, „Reti Medievali Rivista” 1(11), 2010, s. 333–348.

⁴ Zob. U. FACCHINI, *Pier Damiani: un padre del secondo millennio. Aggiornamento bibliografico (2007–2022)*, [w:] *Opere di Pier Damiani*, vol. 1/8: *Let-*

Niemal równocześnie z *Murami Sodomy* ukazała się obszerna książka poświęcona temu samemu zagadnieniu, mianowicie monografia autorstwa Glenna W. Olsena, dotycząca kwestii nienormatywnych zachowań seksualnych w czasach działalności Piotra Damianiego, do której to monografii, siłą rzeczy, nie mogłem się już odnieść; jej lektura nie spowodowała jednak zmiany moich ustaleń, pomysłów badawczych i hipotez⁵. Chciałbym też zwrócić uwagę na książkę Roberta Millsa, który na kwestie poruszane przeze mnie i Olsena patrzy w szerszym kontekście⁶. Ostatnio ważny głos w kwestii badań nad średniowieczną sodomią, a zwłaszcza nad wykorzystywaniem seksualnym dzieci przez ludzi Kościoła, zabrała amerykańska badaczka Dyan Elliott⁷. Dla porządku warto podkreślić, że badane przez Elliott problemy były już przedmiotem poważnej refleksji kilkorga wcześniejszych badaczy, których ustalenia autorka oczywiście przywołuje⁸. Także

tere (166–180), red. N. D'ACUNTO, U. FACCHINI, A. MANCO, L. SARACENO, Roma 2023, s. 235–465; wcześniejsza bibliografia zob. TENŻE, *Pier Damiani, un padre del secondo millennio. Bibliografia 1007–2007*, Roma 2007 (Opere di Pier Damiani, Complementi). Krótkie wprowadzenie do drugiego wydania książki to nie miejsce na bogate zestawienia bibliograficzne, niemniej jednak chciałbym wskazać dwie najnowsze publikacje: *Pierre Damien et les exempla. Stratégies d'auteur et réception*, red. P. HENRIET, M.A. POLO DE BEAULIEU, Paris 2023; K. JASPER, *Bounded Wilderness. Land and Reform at the Hermitage of Fonte Avellana, ca. 1035–1072*, Ithaca-London 2024.

⁵ G.W. OLSEN, *Of Sodomites, Effeminates, Hermaphrodites, and Androgynes. Sodomy in the Age of Peter Damian*, Toronto 2011 (Studies and Texts 176).

⁶ R. MILLS, *Seeing Sodomy in the Middle Ages*, Chicago 2015.

⁷ D. ELLIOTT, *The Corrupter of Boys. Sodomy, Scandal, and the Medieval Clergy*, Philadelphia 2020.

⁸ Kwestii tej, jak też wspomnianej literaturze przedmiotu, poświęciłem uwagę w *Murach Sodomy*.

wspomniany wyżej Robert Mills jeden z podrozdziałów swojej książki dotyczącej średniowiecznej sodomii poświęcił przestępstwom seksualnym kleru. Jednakże książka Elliott jest pierwszą monografią w całości i tak obszernie poświęconą wykorzystywaniu seksualnemu dzieci w średniowieczu. Dyan Elliott dobitnie pokazała, że historyk bada nie tylko wydarzenia z przeszłości, lecz zajmuje się przede wszystkim chęcią zrozumienia człowieka i jego natury. Badania autorki są jednocześnie ważnym głosem we współczesnych dyskusjach, pozwalają zrozumieć nasze społeczeństwa i społeczności. Może dlatego, że ludzie, i tworzone przez nich instytucje, w istocie niewiele się zmieniają...

Dzięki wspomnianej wyżej *Bibliografii* zestawionej przez Ugo Facchiniego nie muszę odsyłać do mniejszych czy bardziej przyczynkarskich prac dotyczących *Liber Gomorrhianus*, można tylko wspomnieć, że interesującemu nas dziełu Damianiego, już po ukazaniu się pierwszego wydania mojej książki, poświęcono blisko pięćdziesiąt publikacji⁹. Wydaje się jednak, że to nie koniec prac nad fascynującym traktatem Avellanity. Także piszący te słowa ma w planach powrócić do różnorodnych aspektów wynikających z analizy *Księgi Gomory*¹⁰.

Warszawa, luty 2025

⁹ U. FACCHINI, *Pier Damiani: un padre del secondo millennio. Aggiornamento bibliografico (2007–2022)*, s. 355–360.

¹⁰ Ostatnio np.: K. SKWIERCZYŃSKI, *Czy Piotr Damiani znał Collationes Odon z Cluny, czyli o wędrówce pewnej anegdoty*, [w:] ŚWIĘTY ODON Z CLUNY, *Occupatio*, część druga, *Paralipomena*, przekł. E. BUSZEWICZ, red. nauk. i oprac. K. BIAŁAS, K. SKWIERCZYŃSKI, *Źródła Monastyczne* 98/2, Kraków 2023, s. 331–341.

WSTEP

Boloński historyk Glauco Maria Cantarella zauważył, że wielu historyków średniowiecza, którzy zajmowali się w swych badaniach pontyfikatem Paschalisa II (1099–1118), podejmowało następnie prace nad epoką i reformami papieża Grzegorza VII (1073–1085) – polityka Paschalisa nie może być bowiem w pełni zrozumiana, jeśli nie prześledzi się skrupulatnie idei promowanych przez Hildebranda/Grzegorza¹. Możemy wskazać także kolejną prawidłowość: liczni badacze zgłębiający tzw. reformę gregoriańską stawali przed koniecznością studiów nad twórczością i myślą Piotra Damianiego; koniecznością sięgnięcia do czasów, w których wiele idei wcielanych w życie przez kolejnych następców św. Piotra miało swój początek. Piszący te słowa w trakcie prac nad przeszczepianiem idei gregoriańskich na grunt polskiego Kościoła, szukając genezy i źródeł reformatorskich postulatów, nader często znajdował je w dziele św. Piotra Damianiego². Podobną drogę badawczą przeszedł zresztą wspomniany wyżej mediewista włoski, który w ostatnich latach coraz częściej podejmuje badania nad dziełem Avellanity.

¹ G.M. CANTARELLA, *Pasquale II, un mito, una storia*, [w:] *1106. Il Concilio di Guastalla e il mondo di Pasquale II*, red. G.M. CANTARELLA, D. ROMAGNOLI, Alessandria 2006, s. 6.

² K. SKWIERCZYŃSKI, *Recepcja idei gregoriańskich w Polsce do początku XIII wieku* (Monografie FNP), Wrocław 2005.

Badając recepcję idei gregoriańskich w Polsce, zaobserwowałem, że niemal wszystkie wcielane w życie przez Grzegorza VII oraz kilku jego poprzedników i następców na Stolicy Piotrowej postulaty odnowy moralnej Kościoła, głoszone były najpierw przez Piotra Damianiego. Kolejni papieże-reformatorzy podejmowali, z większym bądź mniejszym zaangażowaniem, najważniejsze idee przeora z Fonte Avellana. Wszystkie – z jednym, jakże znamiennym wyjątkiem. Prezentowana książka stanowi próbę odpowiedzi na pytanie o motywy, jakimi kierował się Piotr Damiani, ogłaszając swój list-traktat *Liber Gomorrhianus*; interesować nas będzie także kwestia, dlaczego papieństwo przez długi czas ignorowało wezwanie Damianiego do wykorzeniania sodomickiej zarazy, która – zdaniem eremity – toczyła zastępy ludzi Kościoła.

W tych uwagach wstępnych chciałbym podkreślić jeszcze jedną kwestię, która pojawiać się będzie w trakcie poniższego wywodu wielokrotnie, chodzi mianowicie o frazę „po raz pierwszy”. Przy kilku problemach szczegółowych podkreślać będę, że to właśnie Piotr Damiani podjął jakąś sprawę jako pierwszy, jako pierwszy próbował zaszczepić jakiś zwyczaj, jako pierwszy wprowadził jakieś zagadnienie do moralnego, teologicznego czy eklezjologicznego dyskursu. Zresztą w ogóle wiek XI nazywany jest czasem w literaturze przedmiotu „stuleciem początków”³, a liczne z zachodzących wówczas zjawisk i procesów nazywa się kluczowymi dla zrozumienia epok późniejszych⁴.

³ Zob. np. N. D’ACUNTO, *Prefazione*, [w:] U. FACCHINI, *Pier Damiani, un Padre del secondo millennio. Bibliografia 1007–2007* (Opere di Pier Damiani, Complementi), Roma 2007, s. 5.

⁴ Jako „kluczowy” dla zrozumienia średniowiecznych ocen zachowań homoseksualnych nazwała interesujący nas traktat Piotra Damianiego CH. REINLE, *Das mittelalterliche Sodomiedelikt im Spannungsfeld von rechtlicher Norm*,

Patrząc z perspektywy tzw. renesansu XII wieku zapomina się często o znaczącej i czasami zasadniczej wręcz roli, jaką dla przygotowania dwunastowiecznej rzeczywistości⁵ – i w ogóle cywilizacji europejskiej – odegrały zmiany, nowe idee i „rewolucje” stulecia XI⁶. Mam tu na myśli zarówno zjawiska polityczne (stosunki między *regnum* i *sacerdotium*), gospodarcze (transformacja feudalna, ekonomiczne i prawne wyodrębnianie się miast, kształtowanie się komun), społeczne (kształtowanie się kleru jako odrębnej warstwy, „indywidualizacja”⁷ człowieka), obyczajowe (odchodzenie od „manichejskiego” dziedzictwa dotyczącego cielesności i seksualności), jak też związane z religijnością i pobożnością. Jeśli idzie o te ostatnie przeobrażenia, warto podkreślić, że XI stulecie przyniosło znaczące zmiany w kulcie Najświętszej

theologischer Deutung und gesellschaftlicher Praxis, [w:] „Die sünde, der sich der tiuvel schamet in der helle”. *Homosexualität in der Kultur des Mittelalters und der frühen Neuzeit*, red. L.M. THOMA, S. LIMBECK, Ostfildern 2009, s. 24 (pierwodruk [w:] *Rechtsverständnis und Konfliktbewältigung. Gerichtliche und außergerichtliche Strategien im Mittelalter*, red. S. ESDERS, Köln – Weimar – Wien 2007, s. 165–209).

⁵ Por. jednak T.N. BISSON, *The Crisis of the Twelfth Century. Power, Lordship, and the Origins of European Government*, Princeton 2009, który postrzega XII stulecie jako okres przeciążenia i kryzysu.

⁶ Zob. np. *Il secolo XI: una svolta?*, wyd. C. VIOLANTE, J. FRIED, „Annali dell’istituto storico italo-germanico” 35, Bologna 1993.

⁷ Zob. np. R. SAVIGNI, „Scoperta dell’individuo”. *Biografia e agiografia nei secoli XI–XII*, „Hagiographica” 12(2005), s. 275–364; T. MICHAŁOWSKA, „Autobiografia duchowa” w Polsce średniowiecznej (*rekonesans*), [w:] *Ludzie, Kościół, wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy Środkowej (średniowiecze – wczesna epoka nowożytna)*, red. W. IWAŃCZAK, S.K. KUCZYŃSKI, Warszawa 2001, s. 37–47.

Marii Panny⁸ i Jezusa Chrystusa⁹. Wspomnieć należy również o zmianie podejścia do prawa kanonicznego (co w następnym stuleciu zaowocuje odrodzeniem prawa rzymskiego), czy próbach opanowania anarchii (*pax Dei*¹⁰). Do powyższych obserwacji dodajmy jeszcze jedną: wbrew wciąż obecnym w historiografii stereotypom, było to stulecie intelektualistów. Wiek XI jest więc okresem, kiedy definiowano, nazywano i oceniano różnorakie aspekty ludzkiego życia, kiedy w ramach *christianitas* poszczególne grupy społeczne z jednej strony coraz mocniej wyodrębniały się i zakreślały swoje granice, z drugiej zaś – dzięki centralizacji i wzmocnieniu pozycji Kościoła – społeczeństwo chrześcijaństwa zachodniego zaczęło konsolidować się w opozycji do muzułmanów, żydów i wszelkiego rodzaju „obcych” i „innych”¹¹. To wresz-

⁸ L.-A. LASSUS, *Essai sur la mariologie de saint Pierre Damien, précurseur de S. Bernard*, „Collectanea Cisterciensia” 45(1983), s. 37–56; G. CRACCO, „Nescio virum”: *alle origini del culto mariano in Occidente*, „Rivista di Storia e Letteratura Religiosa” 40(2004), 3, s. 445–474; zob. także Ł. ŻAK, *Kult Najświętszej Maryi Panny w Polsce do początku XII wieku*, „Salvatoris Mater” 10(2008), 3, s. 206 nn.; K. SKWIERCZYŃSKI, *Początki kultu NMP w Polsce w świetle płočkih zapisek o cudach z 1148 r.*, [w:] *Europa barbarica, Europa christiana. Studia mediaevalia Carolo Modzelewski dedicata*, red. R. MICHAŁOWSKI i in., Warszawa 2008, s. 234 n.

⁹ J. LECLERCQ, *Chrystus w oczach średniowiecznych mnichów*, tł. M. BORKOWSKA (Źródła Monastyczne 25), Kraków 2001 (wyd. oryginalne Paris 1993), s. 130–146.

¹⁰ H. HOFFMANN, *Gottesfriede und Treuga Dei* (MGH Schriften 20), Stuttgart 1964.

¹¹ Zob. np. K.G. CUSHING, *Papacy and Law in the Gregorian Revolution. The Canonistic Work of Anselm of Lucca*, Oxford 1998, s. 14; TAŻ, *Reform and Papacy in the Eleventh Century. Spirituality and Social Change*, Manchester 2005, *passim*.

cie czas, w którym zaczęto kłaść podwaliny pod „społeczeństwo represyjne”¹².

Zachodzące transformacje i zjawiska były oczywiście przez współczesnych dostrzegane – wśród przyczyn wielkiej reformy Kościoła tego okresu, tzw. reformy gregoriańskiej, trzeba wskazać potrzebę zdefiniowania pozycji Kościoła wobec zachodzących zmian. Jedni postrzegali je jako nowość, dla innych były próbą przywrócenia dawnego, utraconego stanu świetności. Chociaż papież Grzegorz VII wielokrotnie podkreślał, że jego działalność zmierza do przywrócenia autorytetu Pisma Świętego, czasów apostołów i Ojców Kościoła, że nie wprowadza żadnych nowinek¹³. Chociaż jego przeciwnicy widzieli sprawy inaczej, zarzucając papieżowi, że chce on wprowadzić nieznane wcześniej nowości¹⁴. Podobny schemat odnotować można w przypadku niektórych idei Piotra Damianiego – zarzucano mu, że usiłuje wprowadzać niesłychane nowości, eremita zaś odpierał takie oskarżenia twierdząc, że sięga jedynie do tradycji Ojców Kościoła.

¹² R.I. MOORE, *The Formation of a Persecuting Society. Authority and Deviance in Western Europe, 950–1250*, Malden 2007.

¹³ *Das Register Gregors VII*, wyd. E. CASPAR, MGH Epistolae selectae 2, Berlin 1920–1923, III, 10, s. 266: „ad sanctorum patrum decreta doctrinamque recurrimus nichil novi, nichil adinventione nostra statuentes, sed primam et unicum ecclesiasticę disciplinę regulam et tritam sanctorum viam relicto errore repetendam et sectandam esse censuimus”; zob. też list V, 5, s. 353: „nichil novi, nichil nostris adinventionibus superinducere conamur”.

¹⁴ List biskupów niemieckich do Grzegorza VII z 1076 r., [w:] *Die Briefe Heinrich IV.*, wyd. C. ERDMANN, MGH Deutsches Mittelalter. Kritische Studententexte, 1, Leipzig 1937, s. 68: „Quia ergo et introitus tuus tantis periuriis est vitiatum et ecclesia dei tam gravi tempestate per abusionem novitatum tuarum periclitatur”.

Nie bez znaczenia dla moich badań był również fakt, że XI stulecie to także okres, kiedy w społeczeństwie średniowiecznym dochodzi do kolejnej, niezwykle istotnej transformacji, mianowicie przejścia z etapu kultury oralnej do czasu kultury pisma. Konstatacja ta wydaje mi się niezwykle istotna, a całkowicie pomijana w literaturze przedmiotu, również dla zrozumienia przyczyn powstania traktatu *Liber Gomorrhianus*. Owa transformacja odegrała niebagatelną rolę chociażby w trakcie tzw. walki cesarstwa z papieżem o inwestyturę: w czasach wcześniejszych strony sporu rozwiązywały konflikty dzięki pertraktacjom i ucieraniu się poglądów, w stuleciu XI coraz większą rolę zaczęły jednak odgrywać różnego rodzaju traktaty, pisma polityczne, zbiory kanonów itp.; utrwalone na piśmie stanowcze stanowisko utrudniało rozmowy, prowadziło do zaognienia konfliktu i dążenia do zdecydowanych rozstrzygnięć na korzyść którejś ze stron¹⁵. Wydaje się, że podobnie rzecz się miała w przypadku stosunku do heretyków czy niestandardowych zachowań seksualnych: poszczególne teksty zaczęły stanowić podwaliny normatywnego, generalnego sposobu traktowania grup, których zachowania wykaczały poza ogólnie przyjęte przez Kościół i chrześcijańskie społeczeństwo normy.

Prace nad książką z zakresu historii powszechnej, mimo coraz większych ułatwień przynoszonych przez księgozbiory cyfro-

¹⁵ Zob. M. SUCHAN, *Königsherrschaft im Streit. Konfliktaustragung in der Regierungszeit Heinrichs IV. zwischen Gewalt, Gespräch und Schriftlichkeit* (Monographien zur Geschichte des Mittelalters 42), Stuttgart 1997.

we, nie są możliwe bez badań prowadzonych w specjalistycznych bibliotekach zagranicznych. Jestem wdzięczny Fundacji na rzecz Nauki Polskiej oraz Fundacji Lanckorońskich za przyznane stypendia na kwerendę w Rzymie; dyrekcji macierzystego Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego oraz kierownikowi Zakładu Historii Średniowiecznej IH UW, mojemu wieloletniemu opiekunowi naukowemu, profesorowi Romanowi Michałowskiemu dziękuję za dofinansowanie kilku innych pobytów badawczych.

Dotarcie do wielu trudnodostępnych publikacji było możliwe dzięki życzliwej pomocy kolegów-historyków: Anny Kalinowskiej, Jerzego Kaliszuka, Tomasza M. Gronowskiego, Grzegorza Paca i Marcina R. Pauka. Profesorowi Włodzimierzowi Lengauerowi dziękuję za konsultację w sprawie homoseksualności antycznej.

SPIS TREŚCI

PRZEDMOWA DO DRUGIEGO WYDANIA.....	5
WSTĘP.....	13
SEKSUALNOŚĆ ŚREDNIOWIECZNA.....	23
(HOMO)SEKSUALNOŚĆ ŚREDNIOWIECZNA.....	41
NAJMNIEJ ZNANY DOKTOR KOŚCIOŁA	79
KSIĘGA GOMORY.....	105
WEWNĄTRZ KLASZTORNÝCH MURÓW.....	141
OJCIEC, MATKA I PSYCHOANALIZA.....	159
PARADOKSY TRZECIEJ PŁCI.....	183
OBRONA DZIEWICY MARII.....	205
NAŚLADOWANIE CHRYSTUSA.....	235
ZAKOŃCZENIE.....	255
ANEKS: <i>KSIĘGA GOMORY</i>	265
WYKAZ SKRÓTÓW.....	321
BIBLIOGRAFIA	323
SUMMARY.....	367
INDEKS OSOBOWY.....	379